

УДК 101.1:316.314.743

Тетяна Цимбал

Українці в Європі: репрезентація національної ідентичності трудовими мігрантами

У статті розглянуто особливості останньої хвилі української еміграції, основу якої складають трудові мігранти. Проводиться думка, що саме емігранти представляють Батьківщину за кордоном і є її дзеркалом, в якому відображається образ України і через яке він сприймається іншими народами.

Ключові слова: діаспора, еміграція, хвиля еміграції, трудові мігранти, позитивний образ Батьківщини.

Tetiana Tsymbal

Ukrainians in Europe: Representation of National Identity by the Labour Migrants

In the article the features of the latest wave of Ukrainian immigration, consisting to the big part from the labour migrants are considered. We argue an idea that the immigrants representing their motherland abroad are similar to a mirror, reflecting the image of Ukraine which is than perceived by other nations.

Keywords: Diaspora, Emigration, Wave of Immigration, Labour Migrant, Positive Image of a Country.

Татьяна Цымбал

Украинцы в Европе: репрезентация национальной идентичности трудовыми мигрантами

В статье рассмотрены особенности последней волны украинской эмиграции, основу которой составляют трудовые мигранты. Обосновывается, что именно эмигранты представляют Родину за границей и являются её зеркалом, отражающим образ Украины, который и воспринимается другими народами.

Ключевые слова: Диаспора, эмиграция, волны эмиграции, трудовые мигранты, позитивный образ Родины.

Сучасна хвиля української еміграції є чи не найпотужнішою за всю історію нашого народу, а за своїми негативними впливами на генофонд країни випереджає попередні. Згідно досліджень у сфері міграції, Україна є і країною походження трудової міграції, і країною, що входить у світі в першу десятку по кількості громадян, які хочуть виїхати за кордон, з метою працевлаштування. Проблема кількісного виміру сучасної трудової еміграції, породжує суперечки в колі науковців та політиків. Упродовж двадцяти чотирьох років незалежності говорили про кількість від двох до семи мільйонів українців, які працюють за кордоном на постійній основі. Деякі публікації подавали інформацію про дев'ять мільйонів. Офіційно називається цифра 2,5 млн (Інститут соціології НАН України). За даними Міжнародної організації міграцій (МОМ) за 2013 рік, за кордоном перебуває 6,6 млн українців. Таким чином, Україна посідає п'яте місце у світі за кількістю мігрантів (після Мексики, Індії, Росії та Китаю). Проте якщо взяти в якості показника не кількість мігрантів, а співвідношення кількості населення у країні та обсягу міграцій, то Україна посідає друге місце у світі після Ірландії. Дані щодо загальної кількості етнічних українців за кордоном коливаються від понад 16 млн до 25 млн чоловік. Тому світова українська діаспора становить половину громадян України і дорівнює загальній кількості етнічних українців метрополії [2; 3; 5, с. 17–18].

Потенціал українців за кордоном оцінити в точних цифрах важко, однак за даними Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку (фінансової установи при ООН), українські трудові мігранти щорічно пересилають на Батьківщину більше 8,5 млрд доларів, а це приблизно 8,4 % ВВП. І це оцінка лише переказів, що надходять через банківські структури, не враховуючи ті суми готівки, що потрапляють в країну через приватних автоперевізників.

Названі цифри є найкращим аргументом у визнанні проблеми еміграції однією з найактуальніших для сучасної України. Вивченню її останнім часом приділяється більше уваги, але все ж недостатньо. У тому числі, практично поза увагою дослідників залишається проблема репрезентації національної ідентичності і створення позитивного образу України в Європі сучасними трудовими мігрантами. Осмисленню соціально-філософського аспекту останньої і присвячено дану статтю.

Зауважимо, що породжують трудову еміграцію українців чотири основні причини: бідність, безробіття, різниця в рівні заробітної плати та проблема самореалізації науковців і творчих особистостей [4, с. 19]. Часто українці називають також інші причини, а саме: екологічні (стихийні лиха, природні або техногенні катастрофи), недовіру до влади та відсутність віри в перспективи розвитку держави, культурні або етнорелігійні чинники (конфлікти між етнічними та релігійними групами, а також конфлікти цих груп з владою), особистісні, екзистенційні причини. Останні стосуються, наприклад, проблем зі здоров'ям, можливостей самореалізації, особистих інтересів в облаштуванні побуту, пошуку партнера для сімейного життя, і, навпаки, втечі від сімейних проблем, від насильства, пияцтва тощо.

Сьогодні більшість українських заробітчани працює в європейських країнах. Причому кожна країна спеціалізується на певних напрямках діяльності. Нещодавно Вацлав Гавел підкреслював, що не уявляє цілі галузі європейської економіки без українців. Раніше, на початку ХХ ст., українці працювали переважно на шахтах Бельгії, Франції, в Канаді та США, а сьогодні найбільша кількість наших співвітчизників їде до Португалії, Італії та Іспанії. Причому до Португалії їдуть, як правило, будівельники та представники інших робочих професій, в Італію – жінки-домогосподарки, до Іспанії їдуть ті, хто має хист до сільськогосподарської праці, та будівельники, а тому й образ українця і його сприйняття в країні-реципієнті будуть відрізнятися.

Презентація українськими іммігрантами національної ідентичності та створення образу українства в європейському просторі залежить від багатьох чинників, але, у першу чергу, від можливостей адаптації до нових умов. На нашу думку, процес укорінення іммігранта в новому культурному контексті повинен відбуватися не на ґрунті національно-етнічного індивідуалізму, а у взаємодії із загальнолюдськими цінностями та смислами культури, тобто на ґрунті інтерсуб'єктивності. Безумовно, процес акультурації та укорінення іммігранта, за умови збереження національної ідентичності, складний та неоднозначний. Його успіх залежить і від обраної стратегії, і від соціальних інституцій, але головним чином – від наявності та участі діаспори у процесі адаптації нових представників імміграції.

Сьогодні соціокультурні проблеми іммігранта ускладнюються кризою національної ідентичності, викликану процесами глобалізації. Звичайно, трансформація національної ідентичності іммігранта має інші виміри порівняно зі зміною ідентичності людини під дією процесів глобалізації. Проте, коли відбувається підсумовування проблем «глобалізація – імміграція», то ситуація набуває більш широкого смислу, значно поглиблюється, проблематизується. Особистість одночасно перебуває у стані адаптації до глобальних та локальних змін. Причому, якщо зміна соціокультурного контексту іммігранта є епізодом індивідуальної історії, то глобальні соціокультурні зміни не мають чіткої визначеності, тому і не мають відпрацьованих стратегій акультурації в умовах глобалізації.

Виходячи з прийняття чи неприйняття іммігрантом нової культури, збереження чи відмови від рідної культури, традиційно виділяються чотири стратегії акультурації, які не залежать від національної приналежності людини: 1) інтеграція, яка передбачає наявність бажання поєднати переваги рідної культури та культури країни-реципієнта, формує складну національну ідентичність, що органічно поєднує елементи цих двох культур; 2) асиміляція передбачає відмову від минулого культурного досвіду та орієнтацію на культуру країни проживання; 3) сепарація дозволяє зберегти попередню національну ідентичність, проте ігнорує зміну соціокультурної ситуації; 4) маргіналізація передбачає відмову як від однієї, так і від іншої культури, призводячи до деструкції національної ідентичності [6, с. 359–360].

На наш погляд, успішне укорінення на новому ґрунті можуть забезпечити такі стратегії акультурації, як інтеграція та асиміляція. Однак остання все ж не є продуктивною, адже відмова від минулого культурного досвіду фактично призводить до втрати національного коріння, національної ідентичності та розміщує людину в культурному поміжсвіті – «між двох культур». Не дивлячись на плюралістичність ідентичностей сучасної людини, рівні якої можуть змінюватися, національна ідентичність є основою ідентичності людини та постає як сфера сакрального. А соціальним інститутом, що забезпечує збереження ідентичності в умовах імміграції, виступаючи своєю формою існування етносу, є діаспора. Водночас діаспора є частиною населення країни проживання, тому самосвідомість членів діаспорних громад включає не тільки етнічну, а й державну приналежність. Представники діаспор мають ті ж турботи та проблеми, що й інші громадяни країни, проте коло їх інтересів ширше, а поле діяльності включає специфічні проблеми та відповідні організаційні структури, які забезпечують культурну активність іммігрантів.

Обираючи інтеграцію у якості стратегії акультурації, українські трудові мігранти можуть репрезентувати національну ідентичність у країні-реципієнті. Вивчаючи образи українців в основних європейських імміграційних центрах, ми отримали неоднозначні результати: від схвальних або нейтральних відгуків до різко негативних. Деякі випадки негативного сприйняття мігрантів жителями країни-реципієнта породжені й відчуттям небезпеки від вторгнення «чужого».

На жаль, традиційні уявлення про українських трудових мігрантів в Європі ґришають стереотипами про абсолютних безправних, знедолених людей, які виїхали за кордон, щоб знайти будь-яку роботу, за будь-яку оплату. Більшість сучасних українських емігрантів дійсно задовольняють попит країн Заходу на дешеву робочу силу, працюючи в сільському господарстві, на будівництві, в обробній промисловості та в хатньому господарстві. Це ті види праці, від

яких відмовляються європейці. Саме тому сучасна українська трудова еміграція у більшості випадків асоціюється з поняттям «3 Д», а саме: «dirty, dangerous and degrading», тобто «брудний, небезпечний, деградуєчий» [1]. Причому ставлення до українців сьогодні погіршується. Якщо раніше за кордоном не вистачало робочих рук, а місцеві не йшли працювати на неprestижні вакансії, то зараз європейці все частіше погоджуються на «брудну» роботу, а в українських мігрантах бачать конкурентів, що готові виконати ту саму роботу за менші гроші. Яскраво ці процеси проявляються в Португалії, де на 8 млн португальців приходиться 1 млн українців.

Що стосується Італії, куди їдуть переважно українські жінки, працюючи доглядальницями або хатніми працівницями, то ситуація зі сприйняттям українок залежить від статі корінних жителів: італійські чоловіки прихильні до українок, які приємні зовні та прекрасні господарині, а італійські жінки навпаки – навіть ходили до Папи Римського у Ватикан, вимагаючи депортації українок. Цікаво, що раніше Італія була донором, поставляючи десятки тисяч мігрантів за океан, а тепер сама приймає найбільшу кількість мігрантів в Європі. І справа не тільки в кількості робочих місць, а й в загальній ситуації в країні.

За нашими даними, сприйняття українців в Європі залежить від категорії, до якої вони належать. Так перша група, до якої відносимо інтелігенцію, сприймається місцевими жителями позитивно, адже ці українці демонструють найкращі риси національного характеру: приязність, високу адаптивність, повагу до культури приймаючої сторони, працелюбність, розумність та здатність до швидкого опанування нових знань та вмінь. Деяко інакше сприймають представників робітничих професій та селянство, які важче переносять перебування на чужині, важче адаптуються до нових умов, проте також демонструють високу працездатність, толерантність та переважно зовнішні вияви національної культури. Є серед українців і ті, кого європейці сприймають негативно. Це жінки «легкої поведінки», різноманітні шахраї, що руйнують позитивні уявлення про українських трудових мігрантів.

На нашу думку, головними засобами презентації національної ідентичності українськими трудовими мігрантами є ставлення до виконання своїх обов'язків працівника, культура поведінки та спілкування, повага до своєї та іншої культури, до національних традицій, участь у житті української діаспори, в культурних та політичних заходах, які проводяться її найактивнішими представниками.

Однак ставлення до українців, формування їхнього образу в Європі залежить і від подій в Україні. Помаранчева революція 2004 р. на деякий час змінила на краще ставлення світу до українців. Щоправда, такі симпатії протрималися недовго через незгоду в українській політичній еліті, тому імідж України знову змінився в очах прихильників нашої Батьківщини. Після подій Майдану, за останні два роки, ситуація знову змінювалася хвилеподібно. Наприклад, на початку 2014 року поляки, за результатами опитування, наголошували на волелюбності, релігійності, товариськості українців. А сьогодні підкреслюється нерішучість української влади, подвійні стандарти, невміння довести розпочате до логічного завершення. Тобто позитивний образ після революційних подій тримається недовго.

Насправді в масштабах Європи не так багато людей, які стикаються з українцями безпосередньо. А значить образ українця – це і результат державних контактів, і результат

його відображення в пресі, в інтернет просторі, створення відповідного образу на радіо та телебаченні.

Досвід громадської роботи українських осередків за кордоном свідчить про те, що створення позитивного образу українства – відповідальна й копітка справа. Об'єктивно так склалося, що головною громадською функцією українських спільнот за кордоном було збереження культурних, народно-звичаєвих і державницьких надбань нерадянської України. Пріоритетним завданням також був захист українських національних інтересів за умов, коли співвітчизники в Радянській Україні змушені були мовчати. Якби не зусилля українців діаспори, про нашу Батьківщину ніхто практично й не знав би за межами СРСР. Не дивно, що відносини між офіційною Радянською Україною та діаспорою мали складний, іноді відверто ворожий характер. Комуністична пропаганда зображувала іммігрантів як «прислужників фашизму і капіталізму». Українці в СРСР не мали змоги підтримувати зв'язки з зарубіжними українськими громадами, що було необхідним для створення позитивного образу України.

Після проголошення незалежності України ситуація певним чином змінюється. До третьої іммігрантської хвилі українців за кордоном, що переважно виїхали на Захід після Другої світової війни та зуміли зберегти своє національне обличчя, приєдналася частина четвертої хвилі української імміграції, долучившись до роботи зі зміцнення позитивного іміджу українців та України.

Сьогодні, щоб зберегти та зміцнити позитивну репрезентацію національної ідентичності українців в Європі, необхідно дати можливість представникам європейських країн подивитись на нашу культуру через закордонне українство. Задля цього представники української діаспори публічно доводять, що українські мова, культура, суспільний уклад життя не дорівнюють російським. Крім того, використовуючи доступні засоби масової комунікації, представляють правдиву історію України, що викликає інтерес іноземців. Тісна співпраця діаспор з урядами країн проживання, допомогла зрозуміти мотиви в політиці України щодо Заходу, акцентуючи увагу на європейському виборі України, а також сприяла визнанню голодомору, скоєного сталінським режимом проти українського народу, парламентами кількох іноземних держав, першою з яких була Угорщина (завдяки активності Голови Європейського Конгресу Українців – Ярослави Хортяні). Розуміння причин трагедії українського народу з боку закордонної спільноти та викликане співчуття також позитивно відбилось на сприйнятті українців та України. Тому одну з основних ролей української діаспори слід розглядати у контексті подальшого зміцнення позитивного образу України, а українські трудові мігранти, хоч і на короткий термін, але повинні залучатися до відповідної участі у діяльності діаспори.

Проте без підтримки України створення позитивного образу держави та презентація національної ідентичності будуть проблематичними. Потрібен сталий зворотній зв'язок між материнським етнорегіоном, офіційним Києвом та українськими діаспоральними осередками. Тільки за допомогою держави, успішних підприємців, політиків українського походження та великої кількості небаждужих українських трудових

мігрантів можна створити позитивний образ українства, щоб європейці перейняли повагою до української нації, гідно бути повноправним членом об'єднаної Європи. Таким чином, вважаємо, що необхідна чітка державна стратегія України щодо співпраці із закордонним українством та створення умов для використання потенціалу українських мігрантів як в Європі, так і на Батьківщині.

Наголосимо, що образ України та українців за кордоном створюють не тільки політики, спортсмени, діячі мистецтва, але й представники діаспори, і трудові емігранти. При чому, якщо видатні українці репрезентують українську ідентичність на міждержавному рівні, то на комунікативному рівні, на рівні особистісного спілкування це здійснюють саме представники діаспори і трудові мігранти. Відомо, що на початку четвертої хвилі української еміграції у багатьох країнах Європи пересічні громадяни або не знали про існування України взагалі, або вважали її частиною Росії. Ситуацію змінила активна позиція діаспори та українські трудові мігранти, які підкреслювали відмінність двох народів та презентували національну ідентичність на контрастах з російською. Позитивно на сприйняття української національної ідентичності вплинуло й те, що еміграція останньої хвилі демонструє потужний інтелектуальний рівень. Наші співвітчизники швидше, ніж іммігранти з інших країн, опановують мову країни-реципієнта, намагаються освоїти нові професії на спеціальних курсах тощо. Плідно працюючи в Європі та і інших частинах світу, українці заявили про себе як про один з найталановитіших та найпродуктивніших народів, що має особливу історичну місію в сучасній ситуації цивілізаційного зламу.

Отже, проаналізувавши проблему репрезентації української національної ідентичності і створення позитивного образу українства трудовими мігрантами, з'ясовано, що найпотужнішим способом цього процесу є активна участь останніх в діяльності діаспори як одного з видів природного існування етносу. Українська діаспора є інструментом економічного, політичного та соціокультурного впливу в країнах проживання, засобом утвердження позитивного образу нашої держави у міжнародній спільноті. Проте головним є те, що діаспоральні утворення допомагають іммігрантам зберегти національну ідентичність, коло спілкування рідною мовою, допомагають залишатися в рідній мові, в рідній культурі, а значить – «у домі буття», і тим самим репрезентувати Україну в інших країнах світу.

1. Краузе О. Зовнішня трудова міграція населення України / О. Краузе // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2 (27). – С. 26–34.
2. Малиновська О. А. Україна, Європа, міграція: міграція населення України в умовах розширення ЄС / Олена Малиновська. – К.: Бланк-Прес, 2004. – 171 с.
3. Трошинський В., Шевченко А. Українці в світі / В. Трошинський, А. Шевченко. – Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 352 с.
4. Трудова міграція громадян України. Біла книга: [монографія] / [за ред. В. Я. Шибко]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 201 с.
5. Українська еміграція: від минувшини до сьогодення: навчальний посібник / [Б. Д. Лановик, М. В. Траф'як та ін.; за редакцією професора Б. Д. Лановика]. – Тернопіль: «Чарівниця», 1999. – 512 с.
6. Цимбал Т. Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії: [монографія] / Цимбал Т. – К., Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. – 396 с. УДК -355.01